

муму зарплату, пільги і компенсації, таким чином держава створюватиме стимул для роботи працівників, що підвищить не лише рівень життя, але й надасть шанс на вихід нашої держави на світовий ринок праці і економіки.

1. Гасва О.В. Щодо змісту принципів правового регулювання оплати праці / О.В. Гасва // Юридична осінь 2010 року – Х.: 2010. – С. 283-286.
2. Ярошенко О.М. Теоретичні та практичні проблеми джерел трудового права України / Ярошенко О.М. – Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – С. 238.
3. Ярошенко О.М. До питання розмежування єдності та диференціації правового регулювання праці з іншими правовими категоріями / О.М. Ярошенко // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 226-233.
4. Коляда Т.А. Поняття диференціації правового регулювання праці / Т.А. Коляда // Право і безпека. – 2003. – №2'3. – С. 93-97.
5. Трудове право України. Академ. курс: підручн. / С.М. Прилипка, О.М. Ярошенко – Х.: ФІНН, 2012. – С. 105.
6. Головина С.Ю. Основание и пределы дифференциации трудового права / С.Ю. Головина // Правоведение. – 1997. – №8. – С.83.
7. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
9. Про оплату праці, гарантії та компенсації для працівників, які направляються для роботи на антарктичну станцію "Академік Вернадський": постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2000 р. №140 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/140-2000-%D0%BF>.
10. Про статус гірських населених пунктів в Україні: Закон України від 15 лютого 1995 р. № 56/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80>.
11. Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах: постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 648 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/648-95-%D0%BF>.
12. Научно-практический комментарий к законодательству Украины о труде / Стычинский Б.С., Зуб И.В., Ротань В.Г. – К.-С.: Институт юридических исследований, 2001. – С. 502.
13. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України // ВВР України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.
14. Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року: постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. №1834 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc.nsf/link1/KP061834.html.
15. Словарь гендерных терминов / Малышева М.М. – М.: Информация – XXI век, 2002. – 256 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.owl.ru/gender/019.htm>.
16. Словарь гендерных терминов / Воронина О.А. – М.: Информация – XXI век, 2002. – 256 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kds.org.ua/blog/slovar-gendernyh-terminov-d>

УДК 349.3: 364.614.8

П. М. КОРНЕВА

МІСЦЕ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ СЕРЕД ПРИНЦИПІВ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Досліджено місце принципу справедливості серед загальноправових, міжгалузевих і галузевих принципів права, що діють у сфері соціального забезпечення. Описано прогалини в законодавстві, в яких порушуються вимоги принципу справедливості. Зроблено

© КОРНЕВА Поліна Михайлівна – аспірантка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

висновок про те, що принцип справедливості є основою для існування галузі права соціального забезпечення. Запропоновано шляхи запобігання несправедливості.

Ключові слова: принципи права, принцип справедливості, соціальне забезпечення, принципи права соціального забезпечення.

Корнева П. М. Место принципа справедливости среди принципов права социального обеспечения

Исследовано место принципа справедливости среди общеправовых, межотраслевых и отраслевых принципов права, которые действуют в сфере социального обеспечения. Указаны пробелы в законодательстве, в которых нарушаются требования принципа справедливости. Сделан вывод о том, что принцип справедливости является основой для существования отрасли права социального обеспечения. Предложены пути предотвращения несправедливости.

Ключевые слова: принципы права, принцип справедливости, социальное обеспечение, принципы права социального обеспечения.

Kornueva Polina. Place of principle of equity in principles of social security law

Has been explored the place of the general legal principle of equity, inter-sectoral and principles of law that apply to social security. This gap in the law, which clearly violated the requirements of the principle of justice. Concluded that the principle of justice is the basis for the existence of the industry of social security law. The ways to prevent injustice.

Key words: principles of law, the principle of justice, social security, social security law principles.

Питання щодо принципів права взагалі, і принципу соціальної справедливості, зокрема, привертає увагу широкого кола вчених, які займаються проблемами теорії права. Хоча перші дослідження цього питання з'явилися десятки років тому, цей процес триває і сьогодні, а інтерес науковців до цих проблем продовжує зростати. Це зумовлює необхідність дослідження принципів права соціального забезпечення і місця принципу справедливості серед них шляхом аналізу напрацювань, розроблених в цьому напрямі.

У зв'язку з цим, метою статті було обрано визначення місця принципу соціальної справедливості серед загальноправових принципів і характеристика його співвідношення із міжгалузевими і галузевими принципами права, що діють у сфері соціального забезпечення.

Проблеми принципів права розроблені як у теорії права, так і в галузевих юридичних науках, у тому числі представниками науки права соціального забезпечення. Принципи права соціального забезпечення досліджувалися в працях таких вчених, як Т.З. Гарасимів, О.Є. Астрахан, О.Є. Мачульська, А.Н. Єгоров та ін. У сфері пенсійного забезпечення принципи права були предметом дослідження в роботах А.А. Ширант, І.М. Сироти, М.Л. Захарова. Принцип справедливості у сфері пенсійного забезпечення досліджено Л.С. Тарасовою, М.М. Шумило.

У більшості випадків кожний принцип права спочатку існує як загальносоціальний, а потім, за використання його юридичною практикою і осмислення юридичною наукою, як принцип правосвідомості, перетворюється у результаті процесу правоутворення на принцип права. Тому можна стверджувати, що основні засади, які ще не відображені і не закріп-

лені у праві, не можуть бути віднесені до числа правових принципів. Проте, вони існують як загальносоціальні і мають бути закладені у свідомості людей з дитинства.

У сучасній юридичній літературі існує поділ права на загальносоціальне і юридичне, і, відповідно, цей поділ лежить в основі класифікації його принципів¹. Загальносоціальне право сягає своєю історією давніх часів, воно з'явилося внаслідок усвідомлення членами суспільства необхідності створення певного регулятора суспільних відносин раніше, ніж юридичне і раніше, ніж держава. Основою загальносоціального права була мораль, яка ґрунтувалась на оцінці дій людини з точки зору справедливості. Принцип справедливості за часів середньовіччя відіграв важливу роль у судочинстві. В Англії навіть виникає особлива система права "право справедливості"². Окрім принципу справедливості, який є першоосною, до загальносоціальних належать принципи рівності, гуманізму тощо.

Принципи права зазвичай поділяють на загальноправові, міжгалузеві, галузеві та принципи окремих інститутів. Загальноправові принципи визначають сутнісні характеристики всієї правової системи відповідної держави, зміст її законодавства. До них відносяться: принцип гуманізму; принцип рівності; законності і принцип справедливості³.

Конституція України (далі – Конституція) у статті 3 проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю⁴. З цього положення випливає принцип пріоритету особи, який можна визначити як принцип гуманізму (у перекладі з латинської – «людський»)⁵. Це, перш за все, визнання людини як особистості, індивіда, її прав на вільний розвиток, затвердження блага людини як критерія оцінки суспільних відносин. Гуманізм відображає моральну позицію суспільства, яка виражає визнання цінності людини як особистості, повага її гідності. М.Б. Мироненко розглянув принцип справедливості як такий, що виражається у вимогах гуманізму і відповідності правових норм моральним⁶. З даною позицією можна погодитись, оскільки серцевиною принципу справедливості є благо людини, сутність якого і розкривається через принцип гуманізму.

Зв'язок законності і справедливості не має одностороннього характеру. Хоча законність і виникає на ґрунті справедливості (справедливих норм права), після утвердження законності в суспільстві вона сама стає важливішим чинником забезпечення справедливості. Існування законності надає стабільності відносинам, що виникають між суб'єктами права. Тільки за її наявності законодавець може розраховувати на те, що через норми відповідні суспільні відносини будуть справедливо регулюватися. Справедливість існуючої системи законності зумовлюється змістом реалізованих юридичних норм⁷.

Звичайно, регулювання суспільних відносин має відбуватися на основі і в межах законності. Але немає правил без винятків. У деяких випадках суд може застосовувати справедливість замість закону. Наприклад, за наявності прогалин у нормах позитивного права, у разі відсутності закону що регулює певні правовідносини – застосовується аналогія права⁸. Вона

являє собою звернення до загальних принципів права, що означає можливість безпосереднього застосування принципу справедливості. Отже, принцип справедливості є першоосновою принципу законності.

Принцип рівності проголошено у Загальній декларації з прав людини від 10 грудня 1948 р. (далі - Декларація)⁹. В ній говориться про те, що всі люди є рівними у своїй гідності та правах. Кожна людина може мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового або іншого становища. Дж. Ролз розглядає принцип справедливості як можливість для кожної людини мати рівні права і свободи відносно інших людей¹⁰. Він розуміє ідею справедливості як однакове ставлення до однакових явищ. С.П. Погрібняк небезпідставно стверджує, що ідея справедливості у правовій сфері втілюється в принципі формальної рівності, який конкретизується у вимогах рівності перед законом, рівності перед судом, рівності прав, свобод і обов'язків людини і громадянина¹¹. Отже, рівність виступає одним із способів втілення справедливості.

Загальноправові принципи права втілюються в його галузевих принципах. Водночас, ці принципи є найбільш абстрактним вираженням галузевих і міжгалузевих правових принципів. Вони, у свою чергу, не менш пов'язані з умовами реального життя, ніж загальноправові, проте діють у порівняно вужчій сфері. Тобто, генезис принципів окремої галузі права здійснювався під впливом загальноправових. Принцип соціальної справедливості можна визначити як основний у праві соціального забезпечення, оскільки у цьому полягає сенс існування цієї галузі права. Він виражається через такі принципи права соціального забезпечення, як всезагальність соціального забезпечення; встановлення рівня соціального забезпечення, який гарантує гідне життя людини; соціальне забезпечення у розмірах, які відповідають сформованому рівню задоволення потреб громадян на даному етапі розвитку суспільства; забезпечення вільного розвитку людини; забезпечення державної підтримки сім'ї, материнства, батьківства і дитинства, інвалідів і громадян похилого віку¹².

Принцип соціальної справедливості має реалізовуватися через систему соціального страхування і індексацію фіксованих доходів по мірі зміни рівня цін, матеріальну допомогу малозабезпеченим та багатодітним сім'ям, гарантованість мінімальної заробітної плати, допомоги з безробіття, тощо. Соціальна справедливість у розвиненому суспільстві передбачає забезпечення гідного рівня життя тим, хто не зможе зробити цього самостійно (діти, люди похилого віку, інваліди) за рахунок тих, хто може і повинен забезпечити себе.

Соціальна справедливість має проявлятися через принципи такого важливого інституту галузі права соціального забезпечення, як пенсії, і має бути закріплена у пенсійному законодавстві. Пенсійне забезпечення буде називатися справедливим, якщо у законодавстві буде закріплено вимоги, які сприятимуть реалізації принципу справедливості. Наприклад, встановлення пенсійного віку має відповідати демографічній ситуації в країні,

громадяни мають право виходити на пенсію у тому віці, коли здоров'я їм дозволяє жити повноцінним життям, а не працювати до повного виснаження і доживати останні роки на пенсії. Рівень пенсійного забезпечення має бути встановлений таким чином, щоб забезпечувати пенсіонерам гідний рівень життя. Механізм індексації пенсій має бути гнучким, і таким, що спроможний швидко реагувати на зростання вартості життя в країні. Роботодавці повинні нести відповідальність за несплату платежів на обов'язкове пенсійне страхування. Держава повинна забезпечити чіткий механізм захисту громадян у сфері пенсійного забезпечення.

Для реалізації загальноправового принципу соціальної справедливості у праві соціального забезпечення важливе місце займає принцип диференціації правового регулювання. Проте, існує необхідність обґрунтування такої диференціації. Принцип соціальної справедливості постає у викривленому вигляді, в той час як законодавство передбачає переваги і пільги на користь окремих груп людей, без мети вирівнювання "стартових" можливостей громадян¹³. З точки зору справедливості оцінюються розмір внесків роботодавців, застрахованих осіб на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Відповідно до статті 21 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування співставляється трудовий (страховий) стаж і заробіток і розміри призначених пенсій, а також умови пенсійного забезпечення різних категорій громадян¹⁴. Наприклад, статтею 27 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" визначено загальний всіх громадян України порядок обчислення розмірів пенсій за віком¹⁵. У статті ж 37 Закону України "Про державну службу" закріплено інший порядок визначення розміру пенсій: пенсії державним службовцям виплачуються у розмірі 70 відсотків суми їх заробітної плати¹⁶. У п. 12 статті 20 Закону України "Про статус народного депутата" зазначається, що народному депутату призначається пенсія в розмірі 70 відсотків суми місячної заробітної плати працюючого народного депутата з урахуванням всіх доплат та надбавок до посадового окладу¹⁷. У цьому випадку ми бачимо протиріччя та явну несправедливість відносно громадян, які не перебувають на державній службі і не займають посади в органах влади. Суспільство має знати, чому державний службовець, народний депутат або інший посадовець заслуговують на особливу пенсію, що значно відрізняється за розміром і порядком призначення від пенсій лікаря або вчителя.

Есі ці обставини мають бути враховані державою для створення всім групам населення умов для нормальної життєдіяльності. Далеко не завжди ці умови залежать лише від матеріального боку справи: для держави важливо зберегти здоров'я населення, забезпечити можливість для поновлення працездатності, підвищити народжуваність у країні, залучити трудові ресурси тощо. Так, Т. З. Гарасимів наголосив на різниці між диференціацією і неспівпадінням правових приписів по вузькому предмету регулювання, яке може виявитися випадковим, мимовільним наслідком складного процесу правотворчої діяльності і не врахувати об'єктивних потреб¹⁸. З метою найбільш повного задоволення потреб різних груп соціально неза-

хищених громадян і поновлення їх статусу як повноцінних членів суспільства, у наукових працях протягом останніх років було підтверджено необхідність диференціації державної системи соціального забезпечення. Проте, вона має здійснюватися в межах, що не порушують її нормального функціонування та інтересів окремих верств населення¹⁹.

Окрему увагу слід звернути на принцип цільового використання коштів, що виділяються на соціальне забезпечення. Цей принцип закріплено у всіх законах, які стосуються окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування та в інших нормативних актах, що регулюють порядок використання коштів із спеціальних фондів²⁰. Він сприяє раціональному і ефективному використанню коштів на соціальні потреби, але у деяких випадках порушує права і матеріальне становище громадян, відповідно принцип справедливості порушується також. Наприклад, у п. 4 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про Державний бюджет України на 2011" йдеться про те, що соціальне забезпечення громадян здійснюється у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України з наявного фінансового ресурсу бюджету України²¹. Зазначений принцип права тісно пов'язаний із принципом пропорційності між соціальним захистом громадян та фінансовими можливостями держави. Розміри соціальних виплат залежать від соціально-економічних можливостей держави. Проте, вони мають забезпечувати гарантоване ст. 48 Конституції²² право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї. Йдеться про те, що зміна розміру соціальних виплат може сягти такого мінімуму, що ставитиме під сумнів саму сутність змісту права на соціальний захист. Це демонструє явний прояв несправедливості і погіршення становища громадян. Держава зобов'язана регулювати економічні процеси таким чином, щоб було встановлено і застосовано справедливі і ефективні форми перерозподілу суспільного доходу. Останніми роками в Україні спостерігається позитивна тенденція подолання несправедливості у цій сфері. У законах, якими щорічно затверджуються державні бюджети, вже не містяться положення, які не відповідають принципу справедливості.

Таким чином, принцип справедливості є наскрізним. Він пронизує всі рівні системи принципів права взагалі, і принципів права соціального забезпечення, зокрема. На загальноправовому рівні принцип справедливості ввібрав в себе вимоги принципів законності, гуманізму і рівності. Він найбільшою мірою виражає загальносоціальну сутність права, є основою для існування галузі права соціального забезпечення. Нажаль, через помилкове розуміння законодавцями вимог принципу соціальної справедливості в деяких випадках відбувається повне або часткове його порушення, що призводить до погіршення матеріального і соціального становища окремих верств населення. З метою подолання цих обставин необхідне належне законодавче закріплення і чітке роз'яснення вимог принципу соціальної справедливості в інтерпретаційних актах.

1. Колодій А. М. Принципи права України / Колодій А. М. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 41. 2. Давид Р. Основные правовые системы современности / Давид Р. – М.:

- Международ. отношения, 1999. – С. 210. 3. Колодій А. М. Принципи права України / Колодій А. М. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 28. 4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/> 5. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Бусел В. Т. – К.: Перун, 2005. – С. 320. 6. Мироненко М. Б. Принципы юридической ответственности в системе принципов права: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юр. Наук / М. Б. Мироненко. – Саратов: СГАП, 1995. – С. 6. 7. Самохвалов В. В. Законність та справедливість як вимоги та фактори реалізації / В. В. Самохвалов // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2006. – №31. – С. 570. 8. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія / Погребняк С. П. – Х.: Право, 2008. – С. 65. 9. Загальна декларація прав людини Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/> 10. Ролз Дж. Теория справедливости / Ролз Дж. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – С. 84. 11. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія / Погребняк М. П. – Х.: Право., 2008. – С. 52. 12. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / Сирота І. М. – Х.: Одіссей, 2007. – С. 210. 13. Ширант А. А. Принципи пенсійного забезпечення: монографія / Ширант А. А. – К.: ДІА, 2012. – С. 121. 14. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/> 15. Закон України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/> 16. Закон України “Про Державну службу” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/> 17. Закон України “Про статус народного депутата” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/> 18. Гарасимів Т. З. Принципи права соціального забезпечення України: монографія / Гарасимів Т. З. – Дрогобич: Відродження, 2002. – С. 90. 19. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України: навч. посіб. / Бойко М. Д. – К.: Атіка, 2006. – С. 63. 20. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення: навч. посіб. / Сташків Б. І. – К.: Знання, 2005. – С. 130. 21. Закон України “Про Державний бюджет України на 2011 рік” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/> 22. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

УДК 349.2

С. М. КОЗИН

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ЗА ОДНОРАЗОВЕ ГРУБЕ ПОРУШЕННЯ ТРУДОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ

Вивчено питання звільнення працівників, що виконують керівні функції, а також досліджено умови звільнення цієї категорії робітників. Проаналізовано чинне законодавство, що регулює дану сферу суспільних відносин. Розглянуто процедуру, якої необхідно дотримуватися при звільненні працівників, що виконують керівні функції.

Ключові слова: звільнення керівників підприємств, установ, організацій, ознаки порушення керівниками трудових функцій, процедура звільнення працівників, керівні функції.

Козин С. Н. К вопросу о увольнении за однократно грубое нарушение трудовых обязанностей

© КОЗИН Сергій Миколайович – здобувач Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України